

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi -Yıl:4 – Sayı:11- Şubat 2020

koynunda büyüdük

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE ORTADOĞU`DA
RUS - İNGİLİZ - OSMANLI ÇATIŞMASI:
MUSUL HAREKATI**

*FIRST WORLD WAR PERIOD IN THE MIDDLE EAST
RUSSIAN - ENGLISH - OTTOMAN CONFLICT:
MOSUL OPERATION*

DOI: 10.33404/anasay.671213

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article¹

Zarfa NAZIRLI*

ÖZ

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce İtilaf Devletleri`nin Ortadoğu`ya bir harekât düzenleyeceği kaçınılmaz bir gerçeklikti. Birinci Dünya Savaşı`nın başlaması ile bu topraklara askeri sevkiyat ve politik dikkat artış göstermiştir. Egemen devletlerin çıkar alanına giren Musul ve civarı müttefik devletlerin birbirlerine de karşı çıkmalarına sebep olmuştur.

Musul Harekâtı`nda Osmanlı Rusya çatışmasından ziyade İngiltere Rusya politik çatışması da fark edilmektedir. İngiltere`yi Ortadoğu ve İran`dan uzak tutmaya çalışan Rusya ve Ortadoğu`nun yegane egemen devleti olmaya çalışan İngiltere`nin politik karşı durması Birinci Dünya Savaşı`nın ilgi çekici konularındandır.

1- Makale Geliş Tarihi: 06. 01. 2020 Makale Kabul Tarihi: 23.01.2020

* Doktora öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstütüsü, Tarih bölümü, nezirli.zerife@gmail.com, **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0002-7069-1922>

Musul Harekâtı çerçevesinde İngiliz, Rus, Osmanlı ilişkileri farklı bir yansımayla değerlendirilmektedir. 16 Ocak 1916 tarihinden yani, Rus birliklerinin Bağdat ve Musul yönünde ilerlemesinden itibaren, 5 Aralık 1917 Brest-Litovsk Anlaşması'na kadarki dönem dikkatleri kendine çekmektedir. Musul Taarruzu ve buradaki politik manevralar, savaşın başlangıcı ve Musul'un savaştan önceki konumu da irdelenmeye değer konulardandır.

Araştırmada, hem politik yazışmalar hem de askeri faaliyetler ele alınarak cephenin durumu incelenmektedir. Rusça yazılan kaynaklar bazında yapılan araştırma, günümüze kadar odak noktası olamamış detaylara dikkatleri yönlendirmeye amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Musul Harekâtı, Rusya, İngiltere, Osmanlı, General Baratov

ABSTRACT

Before the First World War began, it was an inevitable reality that the Entente States would conduct an operation in the Middle East. With the start of the First World War, military dispatch and political attention increased to these lands. Mosul, which has entered the interests of the sovereign states, and its allies have also opposed each other.

In the Operation Mosul, the British-Russian political conflict is noticed rather than the Ottoman-Russian conflict. The political opposition of Russia, which tries to keep Britain away from the Middle East and Iran, and Britain, which tries to be the only sovereign state of the Middle East, is one of the interesting subjects of the First World War.

Within the framework of Mosul Operation, British, Russian and Ottoman relations are evaluated with a different reflection. The period from the 16th of January 1916, that is, from the advance of the Russian troops in the direction of Baghdad and Mosul, until the 5th of December 1917 Brest-Litovsk Agreement, attracts attention. The Mosul Offensive and the political maneuvers here, the beginning of the war and the position of Mosul before the war are also worth for considering.

In the research, the situation of the front is examined by considering both political correspondence and military activities. The research conducted on the basis of sources written in Russian aimed to direct the attention to details that have not been the focus of the day.

Key Words: Mosul Operation, Russia, England, Ottoman, General Baratov

GİRİŞ

Politik ve ekonomik faktörlerin Birinci Dünya Savaşı'nı başlattığı anda, Osmanlı'nın bu muharebeye girmesi kaçınılmaz olmuş ve savaşa girildiğinde birçok cephede aynı anda mücadele vermek zorunda kalmıştı. İngiltere, Osmanlı ve Rusya çatışmasının gerçekleştiği cephe, Irak cephesiydi. Halep-Musul Bağdat güzergâhını takip etmesi planlanan Bağdat demiryolu hattı, stratejik hammaddeyle zengin olan Musul toprakları, İran ve Ortadoğu'nun tamamını elde etmek isteği bu cephenin önemini oldukça artırmaktaydı.

Arapça'daki Mavsıl'dan Musul'a etimolojik değişim yaşayan sözcük, kavşak yeri anlamına gelmektedir. Musul'un Elcezire, Irak, Dicle ve Fırat arasındaki ulaşım noktası olduğundan bu ismi aldığı düşünülmektedir (Kodal 2017:187).

1517'de Koçhisar savaşından sonra (Kodal 2017:189) Osmanlı'nın bir parçası olan Musul; Şam, İran, Diyarbakır ve Bağdat'la çevrelenmişti. Coğrafi olarak Diyarbakır'a (Kemal 2007:648) ekonomik olarak ise Bağdat'a bağlı olan (Sakin 2010:135) bu vilayet Musul, Kerkük, Süleymaniye sancağı ve bu sancaklara bağlı nahiye ve kazalardan oluşmaktaydı. (Kemal 2007: 648) Musul'un güneyinden Bağdat'a kadar olan bölge uzun yıllar boyunca "Vadi-i Tatar" diye isimlendirilmişti (Kılıç 2008:326). Ulaşım Anadolu'ya coğrafi olarak çok daha kolay olduğundan bölge uzun süre ticaretini Anadolu'dan yapmaktaydı. Musul'la Akdeniz'i yani Bağdat'la Konya'yı (Yazıcı 2011:136) birleştirecek demiryolu yapılması durumunda Musul, Irak'tan daha çok Anadolu'ya bağlanacaktı (Kılıç 2008:326).

Musul'u önemli yapan bir diğer husus o bölgede petrolün bulunmasıydı. İlk kez, 1908'de Kerkük ve Musul bölgelerinde petrol için girişimlerde bulunan ABD Deniz Ataşesi Koramiral Colb M. Chester, sadrazamla antlaşma sonucu bazı imtiyazlar elde etmişti. Ancak, İkinci Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra bu imtiyazlar geçersiz bulunmuş (Türkmen 2017:66; Kodal 2017:190) Musul ve Bağdat Maliye Bakanlığı'na devredilmişti (Değerli 2007:128). 1910'da ise, İngiliz pilotu Bertram Dickson Osmanlı Devleti'nin Arap topraklarına seyahat ederek Musul bölgesindeki aşiretler hakkında İngiliz sarayına bilgi göndermişti. Musul Vilayeti'nin stratejik önemini anlayan İngiltere buradaki Hemavend aşiretiyle ilgilenmiş politikasını uygulama amaçlı siyasi huzursuzluk çıkarmıştı (Demirci 2015:41).

Hollanda-İngiltere ortak şirketi olan Shell'in de Kerkük ve Musul petrolü ile ilgili planlarının olması su götürmez bir gerçeklikti. Hatta bunun için "Irak Petrol Şirketi" de (Anglo Persian Oil Company) kurulmuştu (Türkmen 2017: 66; Yazıcı 2011:137). Bununla birlikte Musul bölgesi Basra Körfezi'nden yapılacak herhangi bir askeri saldırının jeopolitik nitelikte başlangıcı olma özelliğine sahip olmaktaydı. Bu nedenle, İngiliz hükümeti bu topraklara biyolog, zoolog, diplomat ve tarihçilerini göndererek coğrafyaya daha fazla hâkim olmaya çalışmıştı (Адамова 1924:41). Bilim adamlarını Musul ve civarına gönderen İngiltere ve ABD hükümeti, akademik araştırmalar sonucunda elde edilen akreolojik bulgu ve belgeleri kendi müzelerine götürmekteydi. Hıristiyan devletler arasında Musul'un dini merkez olarak kabul edilmesi Ortadoğu'ya ilgiyi bir hayli artıran sebeplerdendir (Kodal 2017:190). Yukarıda yazılanlardan da anlaşılacağı üzere, İngiltere'nin Musul'a karşı ilgisi Birinci Dünya Savaşı'ndan çok daha eskilere dayanmaktadır.

Zamanla egemen devletlerin çıkar çatışmalarına sahne olan Musul, Berlin-Bağdat demiryolu projesinden ve petrol kaynaklarının bulunmasından sonra daha da değer kazanmıştı. Süveyş Kanalı, Hindistan, Basra Körfezi ve tüm Ortadoğu'da egemenliğini sağlamaya çalışan İngiltere, Almanya'nın Berlin-Bağdat projesinin ardından Ortadoğu'ya yaklaştığını anlayınca, Almanya ile bölgesel güç egemenliği uğruna çıkar çatışmasına girişti. Çatışma aslında, Rusya'nın İran'dan ilerleyerek Ortadoğu'ya yaklaştığını gördüğü anda başlamıştı (Лазарев 1960:164). Bu bağlamda, Rusya, İngiltere ve Almanya'nın Ortadoğu'ya ilerleme politikası Birinci Dünya savaşı'nı başlatan sebeplerden biri olarak görülmektedir.

Yöntem

Doküman analizi kullanılarak yapılan çalışmada Rus, İngiliz ve Osmanlı birliklerinin Ortadoğu uğruna yaptığı mücadele incelenmektedir. Araştırma, betimsel bir çalışmadır ve tamamen literatür, belge ve yayın tarama yöntemiyle ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, Birinci Dünya Savaşı döneminde müttefik devletler arasında bulunan çıkar çatışmalarını farklı kaynaklardan ortaya koyarak, dönemin politik çerçevesini irdelemektedir. "*Siyasette gerçek dost yoktur, ortak çıkarlar vardır*" deyiminden yol alarak, Birinci Dünya Savaşı'nın müttefikler arası değil, çıkarlar doğrultusunda ilerleyen bir savaş olduğu anlaşılmaktadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın nitelik kazanması açısından Çarlık Rusya döneminden itibaren günümüze kadar basılan veya yayınlanan Rusça yazılmış eserler, makaleler veya yayınlar irdelenmiştir. Bunların yanı sıra Rusya Devlet Arşiv İdareleri'nden elde edilen belgeler, çalışmanın akademik niteliğini ortaya koymak ve soyutluktan uzaklaştırmak amaçlı kullanılmıştır.

Araştırmayı daha nitelikli tutmak amaçlı Rusça yazılan birinci ve ikinci el kaynaklar kullanılmıştır. Sonraki çalışmalarda, daha bilimsel araştırma yürütmek amaçlı İngiliz belgelerinin kullanılması konuya daha verimlilik katacaktır diye düşünülmektedir.

Rusların Mezopotamya'ya Doğru İlerlemesi

Birinci Dünya Savaşı'nın ortasında Ruslar Avrupa cephesinde yeterince başarı elde edemeyince İtilaf birlikleri arasında diplomatik güç düşüşü yaşanmaya başladı. Bu durum Sykes-Picot Anlaşması'nda Rusların isteklerinin pek dikkate alınmaması ile daha net anlaşılmaktaydı. Sazanov'un ısrarları ile Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve İstanbul kısmına iddiaları olan Rusya, diplomatik çevrede pek kale alınmamaktaydı. Bu durumu anlayan Petersburg Hükümeti, Kafkasya Cephesi'ne daha fazla takviye birlik ve üst düzey generallerini göndererek diplomatik yolla elde edemediğini, askeri yolla kazanmayı planlamıştı. Hatta bunun için Çar'ın amcası Grandük Nikolayeviç'i bile Kafkasya Genelkurmayı tayin etmişti (Левицкий 2014:145). Kafkasya Cephesin'de büyük galibiyetlerle ilerleyen Çarlık ordusu Erzurum Harekâtından (1916 Şubat) hemen sonra İran topraklarına doğru ilerlemeyi (1916 Nisan) planladı. Bu sefer Osmanlı, İran cephesinde Rus birlikleri ile savaşmak zorunda kalmıştı. Irak Cephesi'nden bir kısım kuvvetleri (13. Kolordu) İran'a gönderen Osmanlı Hükümeti iki büyük güçle (İran'da Rusya, Irakta İngiltere) aynı anda mücadele vermek zorunda kalmıştı (Корсун 2010:23). Bu dönemde İngilizler Osmanlı ordularını yenmek için Ruslardan yardım istemelilerdi. Burada maksat, Osmanlı Devleti'nin birliklerini mağlup etmekten ziyade Rusların İran'daki ilerlemesini frenlemektir. İran üzerine büyük iddiaları olan İngiltere bu toprakları Ruslara kaptırmaktan büyük korku duymaktaydı. İngiltere, Rus birliklerinden Irak Cephesi'nde yardım isteyerek hem Osmanlı Devleti'ni iki taraftan (İran ve Irak yönünden) sıkıştırmış olacak hem de Rus birliklerinin İran'a ilerlemesini geciktirecekti.

Ortadoğu'nun ekonomik ve stratejik önemini anlayan İngiltere daha savaş başlamadan, cepheler açılmadan Ortadoğu'ya küçük bir birlik yerleştirmişti.

İngiltere, 11 Ekim 1914`te Bahreyn Adaları`na ve Kasım`ın başında Basra Körfezi`ndeki Fav`a İngiliz Hint Tümeni`ni çıkarmıştı (Jазapeв 1960:178). Bu dönemde Ortadoğu`ya Osmanlı gücü olarak, Bağdat vilayetine Vali Cavit Paşa ile birlikte, Basra`nın Valisi hem de 38. Fırkanın kumandanı Albay Suphi Bey atanmıştı (Kemal 2007:648).

Musul`a düşman değil, dost ve kurtarıcı olarak gediklerini ilan eden İngilizler, 23 Kasım 1914`te Basra ve 8 Aralık 1914`te Kurya`yı zapt etmişlerdi. (Kartın 2018:305) basradan geri çekilmek zorunda olan Osmanlı ordusu Fırat Vadisi ve Kurna`ya sığınmıştı. Cavit Paşa hemen İstanbuldan asker talep etmişti (Binark 1993: 35). *“Hem bu isteğin yerine getirilmesi hem de Basra`nın geri alınmasına hazırlık teşkili gayesiyle İstanbul`dan iki piyade, iki makinalı tüfek bölüğü ile Halep civarındaki 12. Kolordunun 35. Fırkası`ndan bir alay piyade ve bir makinalı tüfek bölüğünün Irak cephesine sevki emrolunmuştu. Erkân-ı Harbiye Reisi Enver Paşa, Irak`ta yerli halktan oluşturulacak mücahitlerle İngiliz işgaline karşı mücadele etmek düşüncesiyle Arabistan`da bulunan İbn Suud ve İbnürreşid`e memurlar ve hediyeler gönderdi. Basra Mebusu Talib Bey`i de bu işe memur tayin etti”* (Binark 1993: 36). Lakin, İngilizler Korna`yı (9 Aralık 1914) aldılar ve Albay Sibhi Bey esir düştü (Binark 1993: 36). Osmanlı ordusu Basra`yı geri almak için birçok girişimlerde bulunsa da bunu başaramamıştı. İngiliz ordusu peş peşe galibiyetler alarak Ammare ve Nasıriyye`nin ardından Bağdat`ın yakınlarına kadar gelmiş ve Selman-ı Pak`taki çatışmada (12 Kasım 1915) ordusunun üçte birinin kayb ederek Kut`ül-Amare`ye çekilmişti (3 Aralık 1915). (Kemal 2007:650; Binark 1993: 38) Keza Kut`ül-Amare`deki İngiliz ordusunun teslim olmasının (29 Nisan 1916) ardından Osmanlı kuvvetleri daha da ilerlemeyi ve Basra`yı geri almayı planlasa da İran Cephesi`nde Osmanlı ordusunu sıkıştıran Rus birliklerine karşı koymak için Irak Cephesi`nde duraksamıştı (Kemal 2007:651). Basra`dan İngiliz birliklerinin geldiğini bilen Enver Paşa Çanakkale`deki 2. ve 6. Piyade fırkaları`yla Müstakil Süvari Livası`ndan oluşmak üzere 13. Kolordu`yu teşkili etti ve bu birliklerin Bağdad`a sevkini başlattdı. Mareşal Von der Goltz Paşa`yı da 6. Ordu Kumandanı sıfatıyla Bağdad`ta göndermişti (Binark 1993: 38). Irak bölgesindeki Osmanlı ordusuna destek amaçlı, Halil Bey (Kut) Hasankale`den 18. Kolordu`yla beraber Bağdad`a sevk edilmiş, 9. Kolordu Kumandan Vekili Miralay Ali İhsan Bey 13. Kolordu Kumandanı tayin olunmuştu (Kısıklı 2003: 490; Binark 1993: 38). İşte bu dönemde, Irak cephesi için Ruslardan yardım isteyen İngilizler acil birlik takviyesi ricasında bulunmuşlardı. (Корсун 2010:184)

Baratov'un birlikleri, Hamadan yönünde büyük taarruza hazırlandıkları anda Büyük Britanya hükümetinden Irak Cephesi için takviye birlik istediler. İngilizler Hamadan ve Hanekin yönünde ilerleyen Rus kuvvetlerinin 1916 Ocağında Irak cephesine- Bağdat'a takviyesini talep ettiler. (ARPVİ/ Konsulstva v Kermansahe/ Göm.886.yer.122. s.503-505) Bu takviye birliğe "Ekspedisyon Birlik" adı verildi ve başına General Baratov getirildi. Baratov'un bu birliğinde 4000 tüfek, 6000 kılıç ve 20 top mühimmatı vardı. Bunların yanı sıra Van – Azerbaycan bölgesinde yerleştirilmiş Rus birliklerine Savuçbulak'ı alarak, Sakız bölgesine yönelmeleri emredilmişti ki gerektiğinde o birlikler de Baratov'un kolordusuna katılacaklardı. Birliklerin tam teçhizat hazırlanmasına ve ordunun yola koyulmasına bakmayın Baratov'a savaş taktiği ve Osmanlı ordusunun kuvvetleri hakkında hiçbir bilgi verilmemişti. (Корсун 1946:184) İngiliz generallerin yönetimi elden vermemek amaçlı bu yöntemle başvurdukları açıktı. Çünkü Baratov bilgisiz olduğu için mecburen İngiliz komutanlarının emrine uymak zorunda kalacak ve kendi hükümetinin isteklerini uygulayamayacaktı (Могилевич 1940:22).

Ruslar İngilizlerin bu isteklerine olumlu cevap vererek, Türkleri Irak Cephesi'ne yoğunlaştıracak ve kendi ordularının İran'da daha rahat ilerlemelerini sağlayacaklardı. Bu nedenle İran'daki güçlerini kuvvetlendirmek amaçlı Culfa'da 4. Kuban birliği yerleştirildi ve onlara destek amaçlı sınırdan bir başka birliğin onlara katılması makbul görüldü. (Корсун 1946:185) Bu plan Ruslar için oldukça önemliydi. Çünkü tam da bu zamanlarda Avusturya birliklerinin yardımıyla Türkler Kasr-ı Şirin'e kadar gelmiş, Rusları bu topraklardan sıkıştırıp çıkarmışlardı. (Мартыросян 2006:86) Kasr-ı Şirinde mağlup olan Ruslar Kirmanşah istikametine doğru geri çekilmişlerdir (Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı: HR. SYS, 2112/11-8).

Rusların bu saldırıya hevesle girişmelerinin bir başka nedenini Stavka şu sözlerle ifade etmektedir: *Bağdat'a ilerlemenin en müsait yolu, Musul ve Diyarbakır'dan geçmektedir. Buradan ilerleyerek, Osmanlı'nın kalbine girmiş olacağız, öyle ki, Türkler savaş için en büyük gücü buradan almaktalar. Osmanlı topraklarında daha da derinlere ilerlemek için onu tüm güçlerinden alıkoymak şarttır. Bununla birlikte, Bağdat'ı ele geçirerek Hindistan ve Orta Asya'nın tek egemen gücü olabiliriz.* (Буранов, Хрусталеv 1997:42) Çarlık Rusya'nın plan ve stratejisini gerçekleştirmeye nasıl yaklaştığı 1916-1917 Ortadoğu harekâtından anlaşılmaktadır.

1916'nın kışından bu yana İngilizlerin ısrarlarına karşın Rus ordusu Ortadoğu hareketi için ancak 1916'nın Sonbaharında hazırlanabilmişti. 1916'nın Sonbahar'ında Kafkasya Cephesi'nin sağ kanadı olan Kafkasya Süvari Alayı, General Baratov'un komutası altında Kirmanşah'tan Bağdat'a yani, İran'dan Mezopotamya'ya doğru ilerleme kararı aldı. Haziran'ın sonlarında Merkezi Karargâh Kafkasya Cephesi komutanlarına bu harekât için gereken her türlü yardım göstereceğini ve bu operasyonu tamamlamak için her şeyi yapacağını bildirdi. Kafkasya Cephesi'ndeki aktif ordu komutanı Brusilov'un sunduğu raporda şöyle bir bilgi yer almaktadır: “*Rus ordusunun operasyondan önceki içeriği: 7. Kafkasya Piyade alayı, 4. Kafkasya Kazak alayı, 4. Kuban Kazak alayı, 2. ve 3. Baykal Kazak alayı, 1. Kafkasya Sınır Süvari birliği ve toplamda 15 tabur, 6 tüfe alayı, 124 makineli tüfek, 58 top, 5 mühendis birliğinden ibaretti. Operasyonun en mühim noktalarında 14.000 asker ve 6000 attan oluşan 1. Kafkasya Süvari birliğini kullanmak kararı alınmışsa eğer, saldırı için bu birlikleri daha da güçlendirmek gerekmektedir.*” (RGVIA. f/2100. göm.2.yer.603.s.58) Bu tarihlerde, Bağdat'a diğer taraftan saldırı planlayan İngilizler, operasyon için 20.000 kişiden oluşan ordu hazırlamıştı (RGVIA. f/2168.göm.1. yer.452.s.160-175).

Rus birlikleri sefere çıktığı sırada İngiliz Generali Townshend'in kuvvetleri Kut'ül Amare'deki (Bağdat'ın Güney Doğusu) Dicle kalesinde de mahzur kalmışlardı. İngiliz birlikleri burada sadece bir Türk birliği tarafından kuşatılmıştı. Bu nedenle İngiliz Genelkurmayı Baratov'dan Kut'ül Amare istikametinde ilerlemesini istedi (Покровский 1934:16). İlginçtir ki, Kut'ül Amare'ye sadece 160 km uzaklıkta 4 İngiliz kolordusu bulunmasına rağmen, İngiliz generaller oradan birlik göndermek yerine Baratov'un 855km uzaklıkta nispeten daha küçük birliğini buraya yönlendirmesini istemişlerdi (Могилевич 1940:35).

Osmanlı ordusuyla ilk çatışmalarından itibaren, Baratov'un birlikleri üst üste zafer kazandılar. Baratov'un birlikleri Mezopotamya'nın Kuzey kısmına doğru ilerlemeye başladılar. Baratov'un birlikleri Kut'ül Amare'ye ulaşmadan İngilizler muhasaradan çıkmış ve başarı elde etmiş oldular. Bu savaş devam ettiği sürede Halil Paşa'nın komutasındaki 6. Ordu'nun saldırısını kendi üzerine alarak İngilizlerin işini kolaylaştıran Baratov, Ortadoğu'ya ilerleme operasyonunu devam ettirmekte idi (Могилевич 1940:38). 65,000'lik İngiliz kuvvetlerine karşı güçsüz kalmış 18. Kolordu'yu Dicle ovalarında bırakan Halil Paşa,

ordusunun başka bir kısmı ile (13. Kolordu yani, 25.000 asker ve 80 top) Baratov'un birliklerine (22 top ve 7000 tüfekte donatılmış) saldırıya hazırlandı. Güçler eşit olmadığından 21 Mayıs'ta Baratov'un birlikleri büyük mağlubiyet yaşadı ve sırayla Hanekin, Kerind (16 Haziran) ve Kirmanşah'ı (20 Haziran) kaybettiler (Поливанов 1924:48). Baratov hastalık kapmış ve zayıf düşmüş birliklerini Kazvin'e yerleştirdi. İngilizler dört kat daha fazla olmalarına rağmen Ruslara hiçbir yardımda bulunmadılar. Rus birlikleri art arda felaket yaşadığı sırada İngiliz komutanlar hiçbir aktif saldırıda bulunmadan müttefiklerinin bu durumunu sadece izlemekle yetindiler (Завриев1947:76).

Musul Operasyonu

Petersburg'dan gelen emre göre hızlı bir şekilde toparlanıp yeni bir taarruzun yapılması gerekmektedir. Mezopotamya'da ağır yenilgi yaşayan Baratov'un birliklerinden geriye iki bin asker kalmıştı. Bu birlik Türklerin durumu hakkında İngiliz ordusuna istihbaratı sağlayacaktı (Адамова 1924:72) Ordunun daha büyük kısmı ise İran'ın içerilerine, iklimi daha müsait olan bölgelere gönderilmişti (Шишов 2010:187). Sıradaki hedef; Musul Harekâtı için Ruslar, Sakız bölgesindeki 7. Kafkasya Kolordusu ve 1. Kafkasya Süvari Alayı'nı hazırlamaktaydı (Корсун 2004:421). İstihbarattan alınan bilgilere göre, Haziran'da Osmanlı ordusu buraya ilave olarak 10.000 asker, 41 top ve bir kaç Kürt birliği göndermişti. Aynı raporda, Rusların bunun iki katı fazla birliğe sahip olduğu da bildirilmekteydi (RGVIA. f/2100.göm.6.yer.21.s.103-105)

Çarlık birlikleri, emre uyarak, Sine, Pandzhvin, Süleymaniye, Kerkük yönünde ilerleyecekti. Saldırı için en müsait başlangıç noktası Rayat bölgesi düşünülmekteydi.

Diğer yollar ve geçitler saldırı için pek de uygun değildi. General Baratov'un birliklerinin geçeceği nokta Pandzhvin-Kerkük yolu, Derya ve Hankendi'ne giden nehirle Kaplan sahalarına kadar uzayan bir yoldu. Bu dönemde Şerifhan-Haydarabat-Rayat yolunda demiryolu mevcuttu. Bu geçidin ordunun hareketlerine çok yardımcı olacağı düşünülmekteydi. Bu yolu Urmiye su yolu ile birlikte kullanmak çok işe yarayacaktı (Корсун 2004: 422).

Harekâtı daha nitelikli yürütmek amacıyla Tuğgeneral Lukomskiye Merkezi Karargâha askeri durum ile ilgili şu bilgileri göndermişti: “7. Kafkasya kolordusunun içeriğini 1. Kafkasya Süvari alayı ile daha da güçlendirmek gerekmektedir. General Baratov'un birliklerinden olan Hanekin'in yönündeki

ordunun da Kafkasya birliklerine katılması tavsiye edilmektedir. Bu birlikler İngiliz ordusundan bir kaç kilometre uzaktadır. Onlar Musul'daki İngiliz ordusu ve komutanı Maude'yle iletişim kurmak amaçlı mühim mevkiye yerleştirilmiştir. Lakin, Baratov bu birlikleri kendi saflarına katmak istese de, İngiliz birlikleri onların komutu ile hareket etmemekteler. Bu nedenle, İngilizler ordunun Hamadan ve Hanekin'de yerleştirilmesini istemekteler.” (Керсновский 2018:146). Bu haberi alan Çarlık Rusya Genelkurmay'ı 1. Kafkasya ordusunun geri kalan kısmını da Musul operasyonuna dâhil etti. Plana göre, her iki birlik, 30-40 gün sonra yani saldırı bittikten ve başarı elde edildikten sonra Musul'da birleşecekti (Лазарев 1960:62).

Bir çok karşılıklı operasyondan sonra Osmanlı ordusuyla savaş tecrübesi kazanmış Rus komutanlar Türkleri mağlup etmenin en etkili yolunun onların dikkatini başka yöne çekmek olduğunu çok iyi biliyor ve bunu kullanmaya çalışıyorlardı. Rus ordusu Urmiye'de yerleştirilen Osmanlı birliklerinin dikkatini dağıtmak için bir plan yapmıştı (RGVIA. f/2000.op.1. yer. 384.s.125) 7. Kafkasya Kolordusu'nun hareketini kolaylaştırmak için bu plan çok dikkatlice hazırlanmıştı. Planda Haydarabad-Rayes demiryolunu ele geçirmekte vardı. İngilizler piyade ve süvari birliklerini en çok Kirkuka şehrine odaklayacaklardı. Bunun için otomobil ve diğer ulaşım araçlarını hazır hale bile getirmişlerdi (Лазарев 1960:62). İngilizler, Kirmanşahı gerekli malzemelerinin yerleştirilmesi için karargâha dönüştürdüler. Lakin, topların ve ağır silahların Bağdat'a taşınması hayla sıkıntılı konulardandı. Çünkü Arhangelsk'ten Basra'ya ağır topların taşınması yaklaşık 2 ila 3 ayı bulacaktı (Керсновский 2018:155). Komutan Brusilov bundan dolayı geçici olarak şöyle bir çözüm yolu sundu: *“Eğer ağır silahları 15 Kasım ve 1 Aralık arasında buraya yerleştirmek mümkün olacaksa, bu bize yeterlidir. Çünkü şimdilik yeteri kadar yedek silahlarımız mevcuttur”*(RGVIA. f/2000.op.1. yer. 384.s.306). Keza Genelkurmay, Batı'daki cephenin gıda ve cephane ihtiyaçlarını kısıtlayıp, dikkatini buraya yönlendirerek savaşın kazanılması için her şeye hazır olduğunu belirtmiş oldu. Ruslar, İngilizlere ve onların komutasındaki Hanikin birliklerine güvenemeyeceklerini çok iyi biliyorlardı. Bunun için Kafkasya birliklerinden destek talep ediliyordu (Корсун 2004:428). Merkezi Karargâh, Lukovski'ye bu kararın oybirliği ile kabul edildiğini ilettili. (Мартиросян 2006:213) Yukarıda verilen izahlardan, Rus komutanların buraya yerleştirilen İngiliz birliklerine güvenmedikleri anlaşılmaktadır. Rus komutanların bunun için birçok

sebepleri vardı. İran`da gerçekleşen savaşlarda İngilizler beklenen desteği sağlayamamışlardı. Ordular bekliyor lakin bir ilerleme kaydedemiyorlardı. Rus komutanlara göre, İngilizlerin birlikleri onlarla iletişim kurmakta zorlanıyor, ordular birlikte hareket edemiyordu.

Baratov çok beklemeden İngiliz komuta heyetinin isteği ile hemen saldırıya geçti. 7. Kafkasya kolordusu ile Senne-Pandzhvin-Süleymaniye-Kerkük-Revandiz hattı doğrultusunda saldırı başlatıldı (RGVIA. f/2100. göm.1.yer.318.s.110-115). 10 Haziran`da 7. Kolordu, 13 Haziranda 1. Süvari Alayı Musul yönünde başarılar kazandılar (Григорьевич 1963:156). 22 Haziran 1917`den itibaren başlayan Türklerin savunması çok geçmeden Rus saldırısını engelledi ve az sonra Rusların taarruzu durduruldu (Завриев 1947:187). Taarruzun Durdurulma sebebi ise şöyle açıklanmaktadır:

1. Türkler aniden büyük güçle saldırıya geçtiler ve bu zaman İngilizler hiç bir şey yapmadılar. Tüm zorluk Rusların üzerinde kaldı (Корсун 1946:93).

1. İran`da aktif olan Alman ve Türk güçleri Rusların beklemediği anda İran topraklarından yani, arkadan sıkıştırmaya başladılar. Onlar bazen saldırı düzenliyor ve Rusların arkadaki yedek kuvvetlerini mahvediyorlardı (Корсун 2004:73).

2. İklim değişikliği Rusların daha fazla dayanmasını engelleyen en büyük faktörlerdendi. Hatta Mayıs`ta bile çölde sıcaklık +60C dereceye kadar ulaşmış durumdaydı. Birliklerin %80`i iklime dayanamayarak hasta olmuştu (Григорьевич 1963:274).

Musul operasyonunun birinci kısmı incelendiğinde, Osmanlı Rusya mücadelesinden daha çok Rusya İngiltere mücadelesi görülmektedir. Çünkü bu toprakları hızlı bir şekilde elde etmeye çalışan İngilizler ve Ruslar bunun için son ana kadar savaşmaya hazırlardı. Hatta operasyon sırasında İngilizler Rusların saldırısının önünü kesmek istemiş ama bunu başaramamışlardı. Onları yanlış yönlere göndermeye çalışsalar da, Rus istihbaratının doğru çalışmasının sonucu olarak Ruslar bu kumpasa gelmemişlerdi (Могилевич 1940:121). İngilizlerin bu girişimlerinin sonucu olarak Baratov İngiliz komutanı Maude`la iletişim halinde ilerlemiyor hatta onların istek ve komutlarını dikkate almıyordu (Григорьевич 1963:275).

Bu kuvvetler arası çatışma ve iletişim kopukluğuna rağmen Ruslar saldırının devamını getirmek amaçlı yeni taarruz düzenledi. Hanekin`in

alınması için Sonbaharda Rus Genelkurmay Başkanlığı Generali Baratov'un kolordusu ve bir Kazak alayını yola çıkardı. Bu Kazak birlikleri Kızıl Rabat yönünde İngiliz ordularıyla birleşeceklerdi. Mezopotamya'daki İngiliz karargâhıyla iletişim telsizle kurulacaktı (Буранов, Хрусталеv 1997:73). Baratov'un ilerleyen ordusu Harekin'e dahil oldu. Bundan sonra bazı meseleler Rusları rahatsız etmeye başladı. İngilizler Kaplan çölüne dâhil olduktan sonra Şoraban ve Dilal bölgelerine ilerledi ve bu andan itibaren Ruslara yardım etmek için fırsat ellerine geçmiş oldu ama İngiliz komutanlığı Rusların daha fazla ilerlemesine mani olarak ordunun faaliyetini kısıtlamaya çalışıyordu. Böylece, Merkezi Karargâh'tan gelen komutları gerçekleştirmek neredeyse imkânsız olmaya başladı (Мартиросян 2006:214). Rus ordusu buraya hala periyodik olarak karargâh subayları göndermekteydi. Baratov bu duruma karşı çıkarak kendi askerini Mezopotamya yönünde göndermeyi bütünüyle reddediyordu. İklim şartları, sıtma ve diğer hastalıklar sebebiyle ordusunun büyük bir kısmı hastalanmıştı ve bu durum onu Mayıs ayında İran'ın iklim şartları daha müsait olan dağlık bölgelerine yerleşmeye zorlamıştı. Türkleri gözetlemek veya İngilizlerle teması sürdürmek için yalnızca iki Kazak alayı geride kalmıştı (Şirokorad 2009:529) İngilizler Ruslardan yardımı 28 Mart'ta Britanya ordusunun Başkumandanı General Robertson'un Musul'a darbe indirmesi için istemişlerdi ama olumsuz cevap almışlardı (Шишов 2010:148) Aslında, İngilizlerin bu planıyla, Türklerin 6. Kolordusu ve 2. Tugayı savaştan alıkonulacaktı.

Baratov kendi ordusunun zor günler geçirmesine (hastalık, kayıp, firar ve ruh düşkünlülüğüne) rağmen yeni saldırı düzenlemeye girişti. General Baratov hassas durumu çok iyi anlıyordu. Bu plan gerçekleşseydi, General kendi ana güçlerinden ayrı düşecekti. Bu dönemde de Petersburg'da anarşi başkaldırmıştı böylece, onlar yardım verecek durumda değillerdi. Ştavka'nın yerine geçen Geçici Hükümet'in durumu belli değildi. Tiflis'le iletişim çok zor ve imkânsız bir hal almıştı.

Bununla birlikte, Tiflis'te de durum anarşiden farklı değildi. Her halükarda Musul'un fatihi olmak adına Baratov, birlikleriyle ilerlemekte devam ediyor tüm zorluklarla karşı mücadelesini sürdürüyordu. Baratov çok zor durumdaydı, o sadece Mayıs ayında altı kez Tiflis'e telgraf yollamıştı (Григорьевич 1963:275) Baratov telgraflarından birinde şöyle yazıyordu: "İran'da dağınık sistem, açlık ve anarşi artmakta devam ediyor. Yerli ahali bizlere beklenmedik darbeler

indiriyor. İran'daki politik güç bizlere karşıdır. Politik olarak bunun çözümünü sağlamanızı rica ediyoruz. Aslında, işlemler doğru yürütülürse bu dağınıklık bir ay içeriğinde çözülecektir. Bizim orduda da açlık başkaldırmış durumda, sizlerden ricam buraya malzeme ve gıda takviyesi yapılmasıdır.”(RGVIA. f/2100.göm.9.yer.608.s.405-412) 1 Ağustos'ta Ştavka Baratov'un bu mektubuna yanıt vererek saldırıyı devam ettirmek için her türlü destek sağlayacağını sözünü verdi. (Адамова 1924:185-188) Bu dönemde Mayıs'ta General Yudenich Petersburg'a çağırılmış, Kafkasya cephesi komutanlığı General Prijevalski'ye devredilmişti. (Верховский 1959:81) Siyasi karışıklığa rağmen Genelkurmay'dan cepheye gönderilen mektupta İngilizlerin isteği üzerine Musul operasyonunda onlara her türlü destek sağlamayı kabul ettiklerini ve bunun için gerekeni temin edeceklerini söylemişlerdi. (Керсновский 2018:63) Irak Cephesi insan, silah, yiyecek vb. temel ihtiyaçların yetmemesinden dolayı sıkıntı çekiyordu. Bu eksiklikler nedeniyle “Ekspedisyon Grup” istenilen başarıyı sağlayamamaktaydı. (RGVIA. f/2100.göm.9.yer.608.s.506)

Başarısızlığa neden olan bir başka husus müttefiklerin birbirlerine güvenmemesiydi. Rus Merkezi Komutası Musul harekâtında daha başarılı ve hızlı olmak için müttefiklerine güvenip hareket edemiyordu. Bu durum onun başarısını yavaşlatmaktaydı. Cephede muhabere ve ulaşım sıkıntıları da mevcuttu. (Покровский 1934:75) Prijevalski İngilizlerle birlikte operasyona girerken çok dikkatli olmayı ve sırasıyla ilerlemeyi teklif etmişti. Baratov'un planına göre Ruslar öncelikle Saragur-Revandiz-Ranie-Süleymaniye hattını ele geçirmeliydi. Buna rağmen, İngilizler onların verdiği noktalardan saldırmak için Rusları ikna etmeye çalışmışlardı. Onlar Baratov'un birliğine temsilci olarak bir subay göndermişlerdi. Bu subay mütemadiyen General Maude'u Rusların faaliyeti ile alakalı bilgilendiriyordu. O genelde ordunun hareket yönünü, içeriğini ve planları Maude'a yönlendirmekle görevliydi. (Корсун 2004:432) İngilizlerin inatçı istekleri karşısında çaresiz kalan Baratov Merkezi Karargâha şöyle bir telgraf yolladı: “*Musul operasyonu için geldiğim günden beri, İngiliz Generali Maude'un benim yanıma tayin ettiği Albay Roulandson'un ısrarlarına rağmen bildirmem gerekiyor ki, ordunun bu kadar eksik durumu ile bağlantılı olarak saldırı yapamam, bu felakete sürüklenmek demektir. Hem sizlerin hem de İngiliz Albayı'nın isteklerini yerine getirmem için ordunun yeteri kadar güçlenmesi gerektiğini düşünüyorum.*”(RGVIA. f/2000. göm.1.yer.3855.s.68) Baratov, gereken teçhizatı tamamladıktan sonra Sonbahar'da saldırı yapılmasının

mümkün olduğunu düşünmekteydi. Lakin, Rusya'da iç politik durum gün geçtikçe daha da kötüye gidiyordu.

14 Ağustos'da General Baratov Tiflis'e şöyle bir telgraf daha gönderdi: *“Orduda durum kötüdür. Firar ve hırsızlık olayları gün geçtikçe artıyor. Askerler yemek depoları ve cephanelikleri soymaktalar. İç politikamızdaki berbat durum burada da kendini göstermektedir. Siz ise hala İran hükümeti ile görüşmeler yapmamış ve benim gönderdiğim mektupları dikkate almamışsınız. Eğer İngilizler de bize destek çıkmaz ve İran'dan çekilmemizi isterlerse, Rus ordusu geri çekmek zorunda kalacaktır. Bu duruma dikkatsiz kalınmamalıdır. Bu zor zamanlarda, İngilizler bizlere yardım etmek zorundalar.”*(RGVİA. f/2000. göm.1.yer.3855.s.409) Merkezi Karargâh ve Geçici Hükümet orduyu ve savaşı destekleyerek aslında halkın acınası hale gelen durumunu görmezden gelmekteydi. (Григорьевич 1963:277)

Harekâtı devam ettirmekte ısrarlı olan İngiltere ve Rusya yeni planlar hazırlamaya başladılar. Rus komutanları İngiliz generallerine Musul kentinin askeri harekâtı başlatmak için çok uygun yerleşke olduğunu bildirdiler. Bunun için İngiliz birliklerinin Zab-Es Sagir yönünden Musul'a ilerlemeleri gerekiyordu. Rus birlikleri ise, Diyala yönünden Kerkük'e doğru ilerleyeceklerdi (Корсун 2010:188). 15 Ağustos'ta, Kafkasya eyaletinin Genelkurmayı Tomilov Musul operasyonunun başlatılması emrini verdi (Лазарев 1960:65). Bu süre içinde, Baratov'un birlikleri Haydarabat, Danal ve Gülmanhan'a toplarını yerleştirmeye başladılar. Tiflis'ten Şerifhan kentine 8000 kimyasal içerikli zehirli mermi, Tebriz'e yerleştirilen 6 top için farklı teknik aletler, Kars yönünden Haydarabat'a da 200 asker ve 300 at gönderildi. (Мартиросян 2006:215) İran hükümeti ile politik görüşmeler başlatıldı ve 18 Ağustos'ta Baratov'un birliklerine ilave destek olsun diye, Türkiye topraklarından her hangi saldırı ihtimaline karşı yerleştirilen bir kaç süvari birliği de İran'a yönlendirildi (Панарин 1998:127). Aynı gün, Prijevalski Stavka'ya şöyle bir rapor yolladı: *“Biz tüm gücümüzle şu an en aktif savaşın olduğu bölgeye; Baratov'un ordusuna yardım etmeye çalışıyoruz ve bunun için en ufak yardımı bile oraya yetişmek için çabalyoruz. Tam teçhizatlı, hiç bir eksiği olmadan donatılmış 2. Baykal Alayını ve 4. Kuban birliklerini oraya ilave destek olsun diye bu gün yolladık.”*(RGVİA. f/2100.göm.6. yer.504.s.406). Ardından, İngilizlerle iletişime geçen Prijevalski Ştavka'ya şöyle bir haber gönderiyor: *Benimle General Maude arasında haberleşme devam ediyor; onlarda (İngilizler) birlikte*

çalışmaya ve ortak plan yapmaya taraftar olduklarını bildirmişler. Son telgrafta General Maude bundan sonra daha disiplinli ve titiz olmamız gerektiğini ve I. Süvari alayının Diali nehri hattından taarruzunu istemektedir. Biz ise ana güçlerimizi Revandiz-Süleymaniye hattı ile ilerleterek Kefri, Tuz, Hurmatli yönünde, İngiliz birlikleri ile birleştirmeyi planlıyoruz. Rus ordusunun Tekrit bölgesinde İngilizlerle birleşmesini tavsiye eden Maude, bana bu konuda daha detaylı bir telgraf daha yollamıştı.” (Григорьевич 1963:277). Mektubu alan Prijevalski, İngiliz komutanla birlikte tamamlanmış planı hükümet üyelerine sunduktan sonra bu planda en çok dikkat çeken noktanın büyük darbelerden kaçınarak ilerleme taktiğinin seçilmesi olduğu (Корсун 2004:435) görülmektedir.

Ardından, Ştavka`dan (bu dönemde Genelkurmay Kornilov`du) General Romanovski`nin imzası ile Tiflis`e şöyle bir telgraf gönderilmişti: “Şu an en aktif olan Musul operasyonu için Genelkurmay Kornilov şu kararı almıştır: Ben Musul operasyonunu bizim ordunun ve devletin gelecek galibiyeti için en bariz başarı olarak nitelendiriyorum ve müttefiklerimize her türlü yardımı göstermeye hazır olduğumuzu belirtiyorum.” (RGVIA. f/2100.göm.2.yer.531.s.560) Bunun için özel olarak Kafkasya Cephesi`ne uçaklar bile gönderilmiştir (Григорьевич 1963:278). Görünen o ki, Ştavka eski Genelkurmay`ın (Çar II Nikolay) ideolojisini devam ettiriyor, benzer planları yürürlüğe koyuyordu. Çünkü daha 1916`nın sonlarında, Ruslar Osmanlı üzerinde büyük başarılar kazandıkları dönemde, Mezopotamya ve Osmanlı topraklarının daha da derinlikleri ile ilgili planlar çizilmekte ve buralara hâkim olmak için çalışmalar yapılmaktaydı.

İkinci Musul Taarruzu, Rus Ordusunun Geri Çekilmesi

Sonbaharda cepheye, yerel komutanlığa tabi olan ve yeni getirilen birlikler ve filolar yeniden toparlanmıştı. Savaşın Ruslar için en ağır döneminde Kaplan nehri sahillerine birliklerini yerleştiren General Maude mütemadiyen Rusların saldırmasını gerektiğini belli eden mektuplar yollamaktaydı. Halbuki çok net biliniyordu ki, Ruslar İngilizler tarafta savaşmak için sadece iki birlik ayırmışlardı. Maude son ana kadar Kafkasya Cephesi`ne ve Petersburg`a mektup ve telgraflar göndererek hemen saldırıya geçmelerini ısrarla istemekteydi. İngiliz General hızlı saldırının yanı sıra kendi birliklerine Rusların da katılmasını istemekteydi. Lakin, Baratov buna kesinlikle karşı çıkıyor ve Fransa`da Almanlarla savaşmak için Fransız ordusuna katılan Rusların feci durumunu hep hatırlatıyordu (Григорьевич 1963:279). Nihayet Ştavka tam hazırlıklı olmasa

bile kısmi tamamlama ile Sonbaharda Musul operasyonuna başlama kararı aldı. 5 Ekim`den önce bu taarruzun biraz daha geciktirilmesi gerektiği de ilaveten açıklandı. Hatta İlkbahara kadar ertelenmesi gerektiği söylendi (Мартиросян 2006:179). İngilizler bu haberdan hiç de memnun kalmadılar. Onlar çok iyi biliyordu ki, İngilizlere zarar veren bu olayda Baratov suçludur. Bu nedenle, onu vazifesinden alınmasını talep ettiler. Devamında, Ştavka yeni bir karar aldı, artık Kafkasya Cephesi`ndeki askeri durum İngilizlere raporlanmayacaktı (Панарин 1998:129). Çok geçmeden yani, 12 Ekim`de Ştavka`ya tam gizli dosyasında bir mektup gönderildi. Mektupta yazılana göre: “İngiliz temsilci bizlerden Baratov`un yerine başka birini getirmemizi istemektedir. Ştavka bu mektubu ve diğer konuları karara bağlayarak hem Baratov`u hem de onun birliklerini Kafkasya cephesinden geri çekmeyi düşünmelidir. Çünkü hem Baratov, hem de onun emri altında olan ordu uzun süren yorucu savaşlardan bitkin düşmüştür.” (Буранов, Хрусталеv 1997:369) İngilizler Ştavka`yı etkileyebilmiş ve istekleri doğrultusunda yönlendirmeyi başarmıştı.

Birincil elden kaynak gösterilemese de o dönemin yazılarında çokça kullanılan bilgiye göre, İngilizler bu isteğin karşılığında Ştavka`ya büyük para yardımı yapacakları sözünü vermişlerdi. İngilizler bu maksatla, İran bankası ile anlaşma yaptıklarını ve ilk seferde 311.9600 lira, her aybaşında 97.3000 kron kredi aldıklarını ve bunun büyük kısmının Ruslarla paylaşacaklarını bildirmişlerdi. Her halde, bu haber Baratov`un ve birliklerinin geri çekilmesinde öncü rol oynayan faktör olmuştu (Покровский 1934:358).

Genelkurmay Baratov`un yerine 7. Kolordunun Generali Nazarov`u yerleştirmeyi teklif etti. Lakin, bu saldırının başlanması anlamına gelmiyor ve İngilizleri çileden çıkarıyordu. Çok geçmeden yani, 14 Ekim de Kafkasya Cephesi Merkezi Karargâh komutanı Lebedinski`den Ştavka`ya şöyle bir mektup gönderildi: “*Genelkurmaylığ`ın isteği doğrultusunda raporu sunuyorum: İran`daki birliklerin yerlerini değiştirilmesi fiilen imkânsızdır.*” (RGVIA. f/2100. göm.2.yer.531.s.565). Böylece, Musul Operasyonu ertelendiği dönemde Baratov bunu fırsat bilerek ordularını Sine, Babakuyruk, Bicar, Neerebla, Kirmanşah, Kengever, Hamadan, Sultanabad ve d. arazilerden geri çekti. Ordunu yenilemek ve yersiz masraftan kaçınmak için bunu yapan Baratov, yaptığı işlem hakkında Tiflis`i de bilgilendirmişti (Покровский 1934:358).

Akabininde, General Prijevalski`ye yazdığı mektubunda Baratov şöyle diyordu: “*Bunu yazmağı kendime borç bildim ki, ben ve benim devletimin*

müttefikleri halkımın ve milletimin bekası için bunu anlayacaklardır. Bu taarruzda bulunmak hem benim vatanım hem de müttefiklerimiz için başarısızlıkla sonuçlanacaktı. Tüm vazifemi yerine getirdiğim Seneler boyunca sadece halkıma yararlı olmayı düşünmüştüm. Hiçbir zaman şahsi menfaatlerime öncelik vermedim ki, hayla vermemekteyim. Bu seferden hiç bir çıkarım bulunmamaktaydı”(RGVIA. f/2000. op.1.yer.3844.s.79). Batarov İngilizlerin ona karşı gelmesini anlamadığını, Bağdat saldırısında Rus ordusunun onlara yardımını unuttuklarını da ilave etmişti. Baratov aksi ispat edilemez olgular ve kanıtlar ortaya koyarak mektubunun devamında şöyle yazıyor: *“Ben zamanında İngilizlere çok yardım etmişim ve bu işlerim sadece sözde olmamıştır. Ben İngilizlere Hanikin operasyonunda çok yardımcı olmuş biriyim. O zamanlar Rus ordusunun en zor dönemleriydi ve ben onlara Kafkasya Cephesi`nden gönderdiğim ordu ile destek sağladım, bu birliklerim sayesinde Türklerin dikkatini kendime çekmiş oldum. Tamamı 13 taburdan oluşan birliklerin, gücünü kendi üzerime alarak, İngilizlerin işini hafiflettim. Aynı yılın İlkbahar`ında Türkleri İran`dan uzaklaştırdım. Hamadan`dan Diali`ye kadar olan 425 km araziyi Türklerden temizledim, hâlbuki o dönemde ordu açlık ve başka sıkıntılardan muzdaripti. Ben ve benim birliğim müttefiklerimizin yararına ellerinden gelen her şeyi yerine getirmeye çalıştılar.”* (RGVIA. f/2000. op.1.yer.3844.s.456).

Bu dönemde cephelelerde siyasi durum hızla kötüleşmekteydi. Baratov ve Prijevalski artık bu kadar hızla ilerleyen tarihi ve siyasi olayları takip edemiyordu. Baratov`dan bu mektubu alan Prijevalski en yumuşak ve sakinleştirici tavrıyla onu yumuşatmaya çalışmaktaydı. Baratov`a, hiç kimsenin onu incitmek istemediğini ve gerçeklerin herkes tarafından bilindiğini yazmıştı (Григóръевич 1963:281). Baratov`un Musul seferi döneminde Kafkasya Cephesi`nin durumu hiç de iyi değil, hatta feciydi. Petersburg`daki devrim harekâtı yüzünden bu cephe malzeme, asker ve teknik alet açısından sıkıntı çektii ve merkez tarafından hiç bir zaman tam temin edilemedi. Artık her cephe, her askeri alan kendini temin edecek kaynakları kendi başına bulmak zorundaydı. Merkezin o dönem o kadar çok sıkıntısı vardı ki, cephelere ayıracak ne parası ne de zamanı kalmıştı. Ordunun en önemli kuralları olan disiplin ve emir komuta sistemi darmaduman vaziyette olduğundan askeriye felç durumdaydı. Kafkasya Cephesi`nin komutanları ve yöneticileri kendi başına tüm sorunları çözmek zorunda kalmışlardı. Bu dönemde hiç bir yerden destek sağlanması mümkün değildi. Prijevalski, Baratova yardım edecek durumda değildi, onun

ordusu açlıktan ölüyordu ve İran'da Rus rublesine hiç ilgi kalmamıştı (çünkü Rus rublesi gün geçtikçe değer kaybediyordu). İngiliz parasının burada büyük değeri olduğundan, onların bu durumdan yegâne çıkış yolu, İngilizlere yardım etmekten geçiyordu (Григорьевич 1963:282). Ortadoğu ile ilgili planlar yapan Çarlık Rusya Hükümeti açlık çeken insanların düşünmemekteydi. Onun en fazla düşündüğü ve bütçesini yönlendirdiği konular Almanlarla savaştığı cephelerden geri çekilmemek ve statükoyu korumaktı. Bu savaştan büyük beklentileri olan Rusya belki de, çaresizce kendini kurtarmayı planlamaktaydı.

Bu dönemde Irak Cephesi'ndeki Osmanlı ordusu Ruslardan hiç de farklı durumda değildi. Türk ordusunun en büyük zaafı toplu firar olaylarıydı. 1916 sonlarından 1917'ye kadar Osmanlı ordusunda Liman fon Sanders'in verdiği habere göre, tahminen 13.000 firari hapsedilmişti ve bu sadece 3. Kolordu'nun hareket alanı olan bölgede gerçekleşmişti. Sivas Valisi ise bir belgede kendi topraklarında yakaladığı ve teslim etmek istediği 30.000 firar kaçağı olduğunu belirtmişti. Osmanlı ordusunda kolordular taburlara, taburlar tugaylara, tugaylar alaylara dönüşmüştü (Верховский 1959:378). Açlık ve soğuk ordu heyetinin büyük kaybına sebep olmaktaydı (Поливанов 1924:215). 1917'de Osmanlı ordusunda, asker sayısı en düşük rakamlara gelmişti (Корсун 1946:283-284). Buna rağmen mücadeleyi devam ettiren Osmanlı Hükümeti, Musul Operasyonu sırasında Bağdat'a gönderdiği birliklerin içeriğini şu şekilde düzenlemişti; 190 Tabur, 14 Süvari alayı, 30 Mühendis birliği, 3 uçak filosu, 4800 subay, 98.000 kılıçlı asker, 1200 makineli tüfek, 300 farklı kalibrede olan top (Левецкий 2014:284) Osmanlı ordusunda süvari birlik ve alayların sayısı ve kalitesindeki düşüş dikkatleri çekmektedir. Bu durum atlı birliklerin ve atların çok zarar görmesi ile izah edilmektedir.

Eğer İran ve Mezopotamya'daki Rus ordusu Osmanlı ordusu ile kıyaslanacaksa, o zaman Rus ordusunun kalite ve sayı açısından çok daha iyi durumda olduğu tespit edilmektedir. Eğer buna Osmanlı'ya karşı olan birlikleri yani, İngiliz-Fransız ve sonradan Yunan ordusu da ilave edilse o zaman Osmanlı'nın durumunun çok daha vahim olduğu görülmektedir. Görünen o ki, her iki taraf aynı derecede zorluk içerisindeydi.

Musul Operasyonu'nun ertelenme kararının akabinde ordular yeniden organize oldular. Bu orduya verilen en önemli görevde; cephelerdeki mevkiiler korunacak, Türklerin ilerlemesinin önü alınacak ve şimdilik durum sabit kalacaktı (Корсун 2004:439)..

Bölgede oluşan bu boşluğu İngilizler akıllıca değerlendirerek Basra'da yerleştirdikleri Hindistan kuvvetleriyle çok geçmeden Bağda'tı 11 Mart 1917 tarihinde, neredeyse hiçbir mukavemetle karşılaşmadan işgal etiler (Binark 1993:40). Devamında Kerkük'ün de işgali ile (7 Mayıs 1918) İttihat ve Terakki Hükümeti istifa etmişti (Binark 1993:40).

Bu tarihlerde, Avrupa cephesinde 6 Temmuz'da 1917'de Rus ordusu başarısız taarruzlar gerçekleştirmekteydi. Galiçya'daki çöküş ve Petersburg'daki devrime rağmen, Osmanlı Cephesi'nde ve İran'da ordunun morali kötü yönde etkilenmemiştir (Mcmeekin 2013:212). Bunun sebebi, İranlıların ve Türklerin çap olarak Almanlardan farklı düşman olduğu düşüncesi ile açıklanmaktadır.

Baratov ve Yudenitç neredeyse 19. yüzyıl tarzı sömürge savaşları yürütürken, Kerenski Çarlık Rusya'nın hazırlıksız olduğunu ortaya çıkaran 20. yüzyıl çatışmasının son korkunç muharebesini yapmak zorundaydı. 1916-17 yıllarında Batı Cephesi'ndeki Rusların ve müttefiklerinin faaliyetleri, binlerce ağır top ve tankın desteği ile birkaç kilometrelik alanlık Alman savunmasını geçebilmenin imkânsızlığını göstermişti. Bu durumda neredeyse fethedilen her metrekare toprak için büyük kayıplar vermeyi göze almak gerekecekti.

Tarihinin bu aşamasında; 1917 dâhil olmak üzere, Rusya'nın tüm cephelerinde savaşın seyrini temelden değişen Şubat devrimi başlamıştı (Şirokorad 2009:515). Silahlı Kuvvetlerde subay denetimini büyük ölçüde ortadan kaldıran ve "Asker Sovyet"lerinin seçilmesini öngören 1/14 Mart 1917 tarihli mahut "Bir numaralı Emir" İran'da Baratov tarafından büyük şaşkınlıkla karşılandı. Buna rağmen emre uyuldu, cephede toplantılar düzenlemeye başlayan askerler "sadece ikmal meselelerini" değil, "en genel mahiyette meseleleri" müzakereye koydular (Mcmeekin 2013:266). Bu toplantılar ve yeni sistem, askeri işlemlerde sadece dikkat dağıtmaya yaramaktaydı.

Böylelikle, Baratov'un Musul seferi yarım kaldı. Baratov ve birlikleri sonuna kadar mevkilerinde kalsa ve direnç gösterse de, sonradan Bolşeviklerin orduları geri çağırması ile sefer tamamlanmış ama görev tamamlanmamış oldu. Böylece, Baratov'un planladığı "Ortadoğu'nun Fatihi" olma hayali sadece kâğıt üzerinde kaldı (Mcmeekin, 2013:267). Karadeniz'den Van gölüne, İran'dan Musul'a kadar olan savaş alan hattı tamamen değişime uğradı. Bu taarruzdan Türklerin 2. ve 3. Ordusu büyük zarar görmüş ve İngilizler için geniş alan açılmıştı (KopecyH 2004:189). Baratov'un saldırıları sayesinde Türk ordusunun dikkat merkezi, yönünü değiştirmiş ve İngilizlere büyük fırsatlar açılmıştı.

Yeni gelen Sovyet hükümeti tüm cephelerden ordularını geri çekti ve tüm taarruzlar durduruldu. Akabinde Almanya ve Avusturya ile sulh yapılması ile ilgili konuşmalar başlatıldı. 3 Aralıkta yapılan konuşmalar sonucu, 5 Aralıkta Brest-Litovsk antlaşması yapıldı ve tüm cephelerde Ruslar savaşı durdurdu. Kafkasya cephesindeki barış için 4 Aralık'ta Türkiye ile Erzincan Antlaşması yapıldı.

Rusların savaş alanından çekilmesi operasyonun tamamlandığı anlamına gelmemektedir. İngilizler Ruslar çekildikten sonra Ortadoğu'ya Çanakkale'deki birliklerini sevk ettiler ve Kazım Karabekir Paşa ile Halil Bey komutasındaki Osmanlı ordularını peş peşe mağlubiyete uğratarak Kut'ül Amare (24 Şubat 1917) ve Bağdat'ı (11 Mart 1917) işgal ettiler (Kısıklı 2003:491). Birinci Dünya Savaşı'nın İtilaf Devletleri'nin galibiyeti ile sonuçlanmasının ardından 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın 16. maddesi gereği, Ali İhsan Paşa 10 Kasım 1918'de Musul'daki 6. Ordu Karargahını Nusaybine çekmiş ve Musul İngilizlere bırakılmıştır (Değerli 2007: 129). Musul'un İngilizlerin eline geçmesini engellemeye çalışan Ali İhsan Paşa Mütareke'den birkaç gün önce büyük gayret sarfetmiş, İngiliz ordusuna karşı dik duruş sergilemişti. Lakin, İzzet Paşa'dan gelen emir doğrultusunda orduları geri çekmek zorunda kalmıştı (Değerli 2007: 129). Mondros ve devamında Lozan anlaşması ile İtilaf devletleri arasında birkaç kez el değiştiren Musul ve civarı son olarak İngiliz yönetimine verilmişti.

SONUÇ

1917'de Kafkasya Cephesi'nde en geniş çaplı askeri operasyon Musul Harekâtı olmaktadır. Bu operasyon İngiliz Rus ordularının ortak yürüttükleri operasyondur. Rusların Musul Operasyonu'na başlama nedeni, Ortadoğu'nun zengin petrol kaynakları ve İngilizleri Ortadoğu'dan çıkarmak isteği olsa da saldırılar başladığı andan itibaren başarıların kazanılması askerleri daha da büyük iddialara sürüklemeye başladı. Artık, Rusya daha büyük toprak ve daha büyük güç olma hayalinde ilerliyordu. Generaller galibiyetlerle ün sahibi olmaya başlamışlardı. Savaşın her alanında durumun böyle gerçekleşmemesi savaşın Rusların zararına bitmesi ile sonuçlanmıştı. Kafkasya Cephesi komutanları ve askerleri bu devrime karşı olsalar da, önü kesilemeyecek değişim yaşanmıştı. Bu savaşta Rus para biriminin büyük düşüşü yaşaması da, sonucu etkileyen olaylardandı. Böylece, İngilizler kendi para birimlerini Ruslara satabilmişlerdi.

Bununla birlikte, Musul Harekâtı sayesinde Ruslar İran`a istenilen ilgiyi gösterememişlerdi. Bu yine de İngilizlerin işine yarayan bir durumdu, çünkü Büyük Britanya`nın da İran planları bulunmaktaydı.

Bu operasyondan en büyük kazancı İngiliz birlikleri elde etmiş oldular, hem bankalarına güç kattılar, hem de Ortadoğu`da daha rahat hareket etmek için müttefiklerini istekleri doğrultusunda yönlendirmiş oldular.

İngiliz ve Rus komutanların planlarına göre, onlar güçlerini birleştirerek Osmanlı birliklerini zor duruma sokmakla hedeflerine ilerleyebileceklerdi. Farklı yönlerden saldırı düzenleyerek, dikkat dağıtıcı taarruzlarla Osmanlı birliklerini zor duruma sokacaklardı. Bu plan Osmanlı`yı etkilemekten ziyade, İtilaf Devletlerinin müttefik olarak savaşabilmelerinin ispatı olacaktı.

1920 sonlarına doğru yurt dışında araştırma yapan tarihçiler devrimin Rusya`yı Dünya Savaşı`nda zaferden mahrum ettiği söylentisini ciddi şekilde abartmaktalar. Bunun gerçeklikle bağlantısı tüm cephelerdeki tarihi ve askeri araştırmalarla incelenebilmektedir. Bu harekât, hem İngiliz, hem de Rusların savaş alanında müttefik olarak çakişan ilgi alanları için mücadelesini ortaya koymaktadır. Böylece, Musul Operasyonu`nu incelemekle, İmparatorlukların psikolojisi ve hedefleri kolaylıkla anlatılabilmektedir.

KAYNAKÇA

BİNARK, İsmet (1993), *Musul – Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525 – 1919)*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları

DEĞERLİ, Sarıkoyuncu Esra (2007), “Lozan Barış Konferansında Musul”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, Sayı 18, ss. 127-140

DEMİRCİ, Süleyman – ÇABUK, Fehminaz (2015), “Hemavend Kürt Aşireti'nin Musul Vilayeti ve Osmnalı İnan Sınır Boylarındaki Eşkiyalık Faaliyetlerine Dair Bir Değerlendirme (1863- 1916)”, *History Studies*, vol. 7. İS. 3. Ss.39-59

KEMAL, Cemal (2007), “Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, - Cilt 10, Sayı 40, ss. 643 – 691

KILIÇ, Sezen (2008), “Musul Sorunu ve Lozan”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 24 , Sayı 71, ss. 319 – 340.

KISIKLI, Emine (2003), “Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 4.ss. 487-526

KODAL, Tahir (2017), “Türk Dış Politikasında Musul (1922-1926)”, *Türk Tarihine Dair Yazılar II*, ss. 187-244, Ankara: Gece Kitaplığı

MCMEEKİN, Sean (2013), *I Dünya Savaşı 'nda Rusya 'nın Rolü*, Ankara: Yapi Kredi Yayınları

ÖZDEMİR, Atasay (2014), “Petrolün Birinci Dünya Savaşı'ndaki Yeri ve Savaş Sonrası Düzenlemelere Etkileri”, *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında I. Dünya Savaşı'nı Anlamak Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, Kasım. ss.61-83.

SAKİN, Serdar (2010), “Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesinde Osmanlı Devleti ile İngiltere Arasındaki Çarpışmalar (1915)”, *Akademik Bakış*, Cilt 4, Sayı 7, s.133-152

ŞİROKORAD, Borisovich (2009), *Osmanlı - Rus Savaşları rusların gözünden 240 yıl kıran kırana Kırım, Balkanlar 93 ve Sarıkamış* (Çev.). İstanbul: Selenge Yay

TÜRKMEN, Zekeriya (2017), “Birinci Dünya Savaşında Irak Cephesi ve 101. Yılında Kutü'l-amare Zaferi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 116, sayı, 228, s. 63-98.

YAZICI, Nevin (2011), “1926-1956 Dönemi Türk Dış Politikasında Mulsul Sorunu”, *CTAD*, Yıl 7, Sayı 14, ss. 133-179

АДАМОВА, Олёгович (1924), *Раздел Азиатской Турции: по секретным документам б. Министерства иностранных дел*, Москва: Министерства иностранных дел

АРУТЮНЯН, Григорьевич (1963), *Кавказский Фронт 1914 – 1917*, Айастан: Твердый переплет

БУРАНОВ, Юрий – ХРУСТАЛЕВ, Владимир (1997), *Убийцы царя. Уничтожение династии*, Москва: Терра

ВЕРХОВСКИЙ, Маркович (1959), *На Трудном Перевале*, Москва: Воениздат

ЗАВРИЕВ, Самсонович (1947), *К Новейшей Истории Северо-Восточных Вилайетов Турции*, Тбилиси: Ист. Наук

КЕРСНОВСКИЙ, Антонович (2018), *История Русской Армии*, Москва: Абрис/ОЛМА

КОРСУН, Георгиевич (1946), *Первая Мировая Война На Кавказском Фронте*, Оперативно-Стратегический Очерк, Москва: Воениздат

КОРСУН, Георгиевич (2004), *Кавказский Фронт Первой Мировой Войны*, Москва: АСТ, Транзиткнига

КОРСУН, Георгиевич (2010), *Пожелания Великобританского Правительства О Содействии Английским Войскам В Месопотамии*, Москва: Вече

КУЛЬКОВ, Покровский (2008), *Война И Общество В XX Веке*, Москва: Наука

ЛАЗАРЕВ, Семёнович (1960), *Крушение Турецкого Господства на Арабском Востоке.(1914-1918)*, Москва: Восточной Литература

ЛЕВИЦКИЙ, Валентин (2014), *На Кавказском Фронте Первой Мировой*, Москва: Кучково поле

МАРТИРОСЯН, Георгиевич (2006), *Российско-Турецкий Фронт Первой Мировой Войны*, Москва: Саратов

МОГИЛЕВИЧ, Юджович – АЙРАПЕТЬЯН, Эрвандович (1940), *На Путиях К Мировой Войне 1914-1918 Гг.*, Москва: ОГИЗ: Государственное издательство политической литературы

ПАНАРИН, Сергеевич (1998), *Российская Интеллигенция В Мировых Войнах И Революциях XX Века*, Москва: Государственное издательство

ПОКРОВСКИЙ, Николаевич (1934), *Империалистическая Война*, - Москва: Соцэкгиз

ПОЛИВАНОВ, Сергеевич(1924), *Мемуары*, Москва: Высший Военный Радекционный Совет

ШИШОВ, Алексей (2010), *Персидский Фронт (1909—1918), Незаслуженно Забытые Победы*, Москва: Вече

Arşiv Belgeleri

ARPVİ/ Konsulstva v Kermansahe. Göm. 886. yer.122.s.503-505

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı: HR. SYS, 2112/11-8

RGVİA. f/2000. göm.1.yer.3855.s.68

RGVİA. f/2000. op.1.yer.3844.s. 79;456

RGVİA.f/2000.op.1. yer. 384.s.125

RGVİA.f/2100.göm.1.yer.318.s.110-115

RGVİA.f/2100.göm.2.yer..603.s.58

RGVİA.f/2100.göm.2.yer.531.s.560-565

RGVİA.f/2100.göm.6. yer.504.s.406

RGVİA.f/2100.göm.6.yer.21.s.103-105

RGVİA.f/2100.göm.9.yer.608.s.405-412

RGVİA.f/2168.göm.1. yer.452.s.160-175

Murat ERTEN

ÖZGEÇAN ASLAN VAK'ASININ İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRMESİ VE
TARTIŞMALI BİR ÖNERİ: TEDBİREN HAPİS

Yahya ALGÜL

ÇİN'İN KUŞAK VE YOL PROJESİNİN TÜRKİYE ENERJİ SEKTÖRÜNE YANSIMALARI

Zarıfa NAZIRLI

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE ORTADOĞU' DA RUS – İNGİLİZ – OSMANLI
ÇATIŞMASI: MUSUL HAREKATI

Erol KILIÇ – Esra SAYIN

INDIVIDUALITY IN ANTIQUE ART

Mehmet KUTLU

KAYALIK: BİR KARLUK YABGU DEVLETİ BAŞKENTİ

Şükrü ÜNAR

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TÜRK ARKEOLOJİSİ

Melike SARAÇAYDIN

KİŞİSEL İMAJ YÖNETİMİ BAĞLAMINDA SOSYAL MEDYANIN KULLANIMI

Murat Kaya

PROTESTAN REFORMUNUN ALMANYA'DA ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ

Yahya ALGÜL

PIERO SRAFFA ON INCOME DISTRIBUTION

Selva ÇELİK

GEORGE ORWELL'İN "HAYVAN ÇİFTLİĞİ" ADLI ESERİNİN SATİRİK ÇERÇEVDE
İNCELENMESİ

ANASAY

anasaydergisi@hotmail.com

